

1. Küresel Kriz, Etkileri ve Çözüm Önerileri

Küresel Kriz, Etkileri ve Çözüm Önerileri isimli bu bölüm 3 kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda küresel krizin nasıl ortaya çıktığı ve bugüne hangi şartlar altında geldiği incelenmektedir. İkinci kısımda küresel krizin etkileri tartışılmakta ve üçüncü kısımda küresel krizle ilgili çözüm önerilerine yer verilmektedir.

1.1. Küresel Krizin Açıklanması ve Nedenleri

1.1.1. 2008 Krizi Bir Dünya Krizi Midir? Bir Bölgesel Kriz Midir?

Küresel krizin nasıl ortaya çıktığının anlaşılması için önce krizin bölgesel bir kriz mi yoksa bir dünya krizi mi olduğunun tartışılması gerekmektedir. 2008 sonları ve 2009 ilk aylarında meydana gelen gelişmeler ışığında, yaşadığımız krizin bir dünya krizi olduğunu söylememiz mümkündür. Bu kriz, daha önce 2001 ve 1994 yılında Türkiye’de, 1996 yılında Asya’da ve 2000’li yıllarda Latin Amerika’da yaşanan krizlerden farklı bir durum göstermektedir. Çünkü, bu saydığımız krizlerin hepsi bölgesel kriz karakteristiğine sahip iken, bugün içinde bulunduğumuz kriz ise küresel bir krizdir, açıkçası bir dünya krizidir.

1.1.2. 2008 Krizi’nin 1929 Dünya Krizi İle Karşılaştırılması

1929 Ekonomik Krizi, dünya çapında ilk kriz olmakla beraber, 2008 ekonomik krizinin de maalesef, ikinci bir dünya krizi olduğu görülmektedir. 300-400 yıl önce, 1600-1700’lü yıllarda, toplumlar tarım toplumu olduğu için dünya ölçeğinde bir krizin çıkması mümkün değildi. Çünkü, bugün bildiğimiz anlamda sanayi üretim ve ulaşım araçları bulunmamaktaydı. Toplum, sadece tarıma bağlı olarak geçimini sağlamaktaydı. Ancak, 1700’lü yılların sonu, 1800’lü yılların başından itibaren Sanayi Devrimi başlayınca, yani buhar makinesinin James Watt tarafından icat edilmesiyle birlikte, toplum yapısında da önemli değişimler meydana gelmiş, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmiştir.

Sanayi döneminin iktisadi anlayışı klasik iktisattır. Klasik iktisatçılar, liberal ekonomiyi, yani “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” görüşünü savunuyor, bu felsefeyi ünlü “görünmez el” ilkesine dayandırıyorlardı. Yani, ekonominin kendi kendini düzenleme mekanizması olduğuna, dolayısıyla ekonomiye müdahale edilirse, ekonominin kendisini düzenleme mekanizmasının bozulacağına inanıyorlardı. Sanayi çağında, kitle üretimine geçilmiş ve sanayi devriminin en tipik özelliği olan fabrikalar üretebildiği kadar mal üretmiştir. Çünkü, klasik iktisatçılar, “her arzın kendi talebini yaratacağını” da düşünüyorlardı.

Bu gelişmelerin ve görüşlerin kaynağı İngiltere olup, bu gelişmeler Avrupa ve Amerika’ya da sıçramıştır. Ancak, gelişmeler klasik iktisatçıların öne sürdüğü gibi olmamıştır. Fabrikaların aşırı üretim yapması sonucunda stoklar birikmiş bu nedenle de fabrikalar iflas etmiştir. İşte, 1929 krizinin temel nedeni budur. Kısacası, 1929 krizi finans kaynaklı değil, sanayi temelli, aşırı üretim ve bunun karşısında yetersiz talepten kaynaklanan bir kriz özelliğini taşımaktadır. Bu dönemde, sanayi sektörünün krize girmesinin sonucu olarak finansal sektörde de kriz yaşanmıştır. Çünkü, iflas eden fabrikaların hisse senetleri borsada değer yitirmiştir. Bunun nedeni, sanayi kesimiyle, finansal kesimin birbirine paralel işlemesidir. Sanayi kesiminde yapılan üretim sonucu elde edilen kazançlar finansal sistemde anapara ve faiz ödemelerinin kaynağını oluşturmaktadır.

1929 krizinin açıklaması, iktisadın genel arz ve talep kanunları çerçevesinde arz ve talep dengesinin bozulmuş olmasına bağlanmaktadır. Çünkü, arz ve talebin birbirine denk olması gerekmektedir. Dengenin ani ve şiddetli bir şekilde bozulmuş olması, beraberinde krizi getirmiştir.

Bugünkü krizin de anlaşılabilmesi için, nasıl bir toplum yapısında olduğumuzun anlaşılması lazımdır. Şu anda birçok ülke sanayi toplumu olarak tanımlanabiliyor olsa da, Amerika ve Avrupa toplumlarının artık sanayi toplumları olmadıklarını, bilgi toplumları olduklarını kabul etmek gerekmektedir. Bugünkü

krizin kaynağı Amerika ve Avrupa toplumları olduğu için, bu toplumların içerisinde bulunduğu yapının anlaşılması zaruri olmaktadır.

Amerika ve Avrupa toplumları sanayileşme sürecini bitirmiş olup, bir sonraki aşama olan endüstri-ötesi toplum, yani bilgi ve fikir toplumu aşamasına geçmişlerdir. Bunun sonucunda da, Amerika'da yaşanan finansal kriz, diğer benzer toplumları da etkilemiş bulunmaktadır. Dolayısıyla, Amerika'nın finans piyasaları hakkındaki bilgisi, İngiltere, Fransa gibi aynı bilgiyi kullanan ülkeleri de etkilemiştir. O halde, bugünkü kriz bir sanayi krizi değil, bir finans krizidir.

Bu küresel finans krizinin temelinde, yine arz talep dengesinin bozulması yer almaktadır. Çünkü finans kesiminin temel üretimi olan para arz ve talebindeki denge bozulmuştur. Bunun anlamı ya para arzının gereğinden fazla ya da para arzının gereğinden az olduğudur. Bu konuda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Konunun uzmanlarının bir kısmı, krizi para bolluğuna bağlarken, diğer bir kısmı ise para kıtlığına bağlamaktadırlar. Bu çalışmada, krizin para bolluğundan kaynaklandığı öngörülmektedir.

1.1.3. 2008 Krizi 1929 Dünya Krizi'nden Daha Mı Etkili?

1929 Ekonomik Krizi'yle karşılaştırıldığında, bugünkü krizin daha etkili bir kriz olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bugün küreselleşme daha yaygındır. 1929 krizinin sona ermesi 4-5 yıllık bir süreyi bulmuştur. Bugünkü krizin, daha büyük ve yaygın bir kriz olması nedeniyle, 1929 krizine göre daha etkili olacağı düşünülmektedir.

1.1.4. 2008 Krizinin Nedenleri

Bugünkü krizin kaynağı para bolluğudur. Ancak, para bolluğu, fiziksel para bolluğu değil, kaydi ve sanal para bolluğudur.

1.1.4.1. Bir Dünya Ekonomisi Hikâyesi

Aşağıdaki örnek hikâye ile bu konunun daha iyi anlaşılması sağlanabilir. On kişinin yaşadığı bir gezegen olduğu düşünölsün ve bu kişilerin her birinin bir mal ya da hizmet ürettiğı varsayölsün. Bu kişilerden bir tanesi tarımla uğraşmakta, tarım ürünleri (sebze ve meyve) üretip satmaktadır. İkinci kişi, hayvancılıkla uğraşmakta, süt, et ve peynir üretmektedir. Diğer bir kişi, tekstil ürünleri üretip satmaktadır. Dördüncüsü, otomotiv sanayicisi olup insanların ulaşımını sağlayacak taşıt üretip satmaktadır. Beşincisinin doğal su kaynakları bulunmakta, doğal kaynak suyu çıkartıp satmakta, insanların su ihtiyacını karşılamaktadır. Altıncı kişi ise konut inşaatı ve ticareti ile meşgul olmakta, insanların barınma ihtiyacını gidermektedir.

Kısacası, onuncu kişi hariç, herkes mal ve hizmet üretip satmaktadır. Sadece onuncu kişi mal ve hizmet üretmemektedir. Onun bir makinesi bulunmakta, makinesinin tuşuna basarak bu malların takası için gerekli olan kâğıdı basmaktadır. Bastığı kâğıdı, taşıt üretene verip, ondan taşıtları almaktadır. Kâğıdı, sebze ve meyve üretene verip, ondan sebze ve meyveleri almaktadır. Kâğıdı, tekstil ürünleri üretene verip, ondan elbiseleri almaktadır. Kâğıtları konut üretene verip, ondan konutları almaktadır. Böylece mal ve hizmet üreten dokuz kişide bu kâğıtlara sahip olmaktadır.

Mal ve hizmet üreten dokuz kişinin her biri, kendi ürettiğı mallarla hayatlarını devam ettirmeleri mümkün değildir. Diğer kişilerin ürettiğı malları almaları gerekmektedir. Bu dokuz kişi, ellerindeki bu kâğıtların karşılığında, birbirlerine kendi ürettikleri malları vermekte ve takas etmektedirler. Bu çalışmada ki, bu hikayeye “Ekmel Teorisi” denilmektedir. Bugün içinde bulunduğumuz durum, bu örnek hikayedeki olaya çok benzemektedir. 1944’de kabul edilmiş olan Bretton–Woods sistemi ile para basmanın kuralları bulunmaktaydı. Ancak, 1971’de Bretton–Woods sisteminin kaldırılmasıyla uluslararası para ve ticaret sisteminde sorunlar yaşanmaya başlanmıştır.

1.1.4.2. 1944 Bretton Woods Sistemi

1944 yılında, ABD'nin küçük bir kasabası olan Bretton Woods'da kabul edilmiş olan Bretton-Woods Uluslararası Para Sistemi'ne göre, (Seyidoğlu, 2003), Amerika Birleşik Devletleri altın rezervleri karşılığında para basabiliyordu. Bu sisteme göre, 1 ons altın = 35 ABD doları veya 1 ABD doları = 0, 88867 gr altın olarak kabul edilmişti. Ülkeler arasındaki uluslararası ticaret, altın rezervine bağlı olarak basılabilen ABD doları ile yapılmaktaydı. ABD, dünya ekonomisinde dolaşımda bulunan ve dünya ticaretini sağlayan kendi parasının karşılığında, istenildiğinde ABD dolarını alıp, karşılığında altın vermekteydi.

Ancak, 1944'de yürürlüğe giren Bretton Woods Sistemi 1971 yılında ortadan kaldırılmıştır. Artık günümüzde ABD'nin altın rezervine bağlı olarak para basma şartı söz konusu değildir. Bretton-Woods Sistemi'nin kaldırılmasının temel nedeni, belli miktarda altın rezervine bağlı olan para basma kuralının dünya ekonomik sisteminin ve uluslararası ticaretin gelişmesini engellemesidir. Bu nedenle, altın rezervine bağlı para basma kuralı kaldırılmıştır. Ancak, her ülke istediği kadar para basabilirken, her ülkenin parası dış ticarete aynı oranda kabul görmemektedir. Bugün dünya ticaretinde kabul gören iki para birimi Euro ve Amerikan Doları'dır. Diğer ülkelerin para birimi ile uluslararası ticaret yapılamamakta, mal alıp satılamamaktadır.

1.1.4.3. Sanayi Krizi Mi, Finans Krizi Mi?

Yaşamış olduğumuz küresel kriz, bir finans krizi olup, para kıtlığı değil para bolluğu krizidir. Dünya finans piyasasında etkili olan, yani dünya finans sistemine hakim olan çeşitli gruplar bulunmaktadır. Bu gruplar esas itibariyle Amerika'da ve Avrupa'da çok yaygın olup, bu gruplara küresel sermaye denilebilir. Küresel sermaye, genellikle birçok gruptan oluşmakla beraber, esas itibariyle iki gruptur. Bu ekonomik krizde küresel sermaye dünyadaki bütün varlık değerleriyle oynamış olup, bütün varlıkların değerlerini olması gerekenin oldukça üstüne çıkarmıştır.

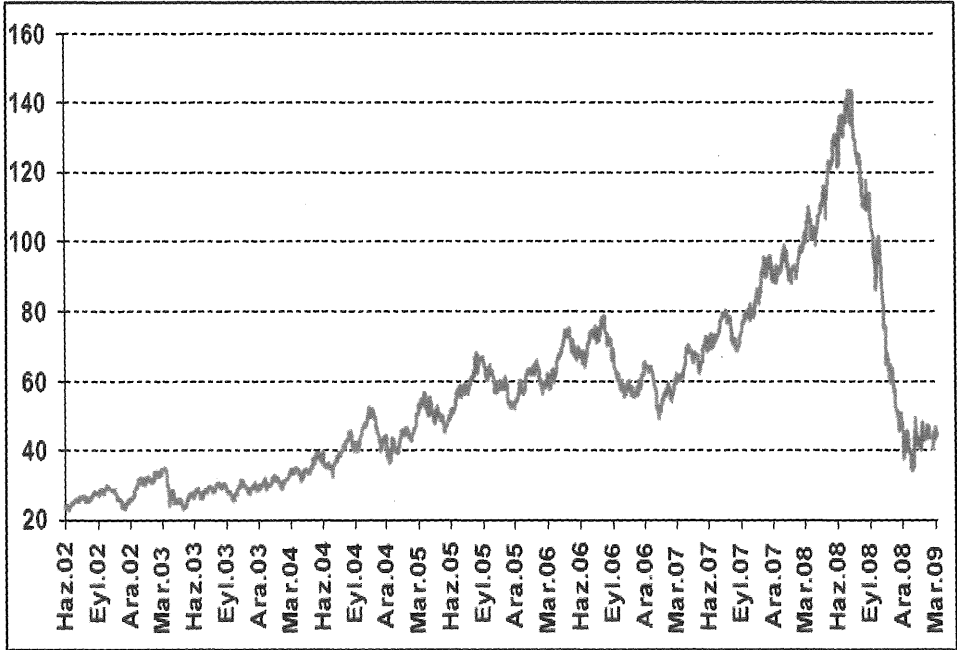
1.1.4.4. Varlık Değerlerinin Olması Gerekenin Çok Üzerine Çıkması

Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerde bütün varlık değerlerle oynanmış, 5–6 yıl gibi kısa bir süre içerisinde varlıkların değerlerinde 2–6 kat arasında artışlar gözlenmiştir.

Hisse senetleri şirketlerin değerini temsil ettiğinden, bir şirketin hisse senedinin değerinin artması için, o şirketin değerinin de reel olarak artmış olması gerekmektedir. Ancak, bazen hisse senetlerinin değerinin artışı, reel bir artışı yansıtmamaktadır. Tamamen spekülasyon bir artış olabilmektedir. Örneğin, herhangi bir şirket, A şirketi, gerçekte % 10 veya % 20 büyümüş olmasına rağmen, bu A şirketinin değerini temsil eden hisse senetleri 5 kat büyümüş olabilir. Hisse senedi spekülasyonuna benzer spekülasyonlar petrol, demir ve bakır gibi madenlerle de yapılmıştır.

Aşağıda grafiklerde ve tablolarda görüldüğü gibi; Örneğin, petrolün varil değeri 5–6 yıl içerisinde, 2003–2008 yılları arasında 25 USD’den 150 USD’ye (İncekara, 2009), aynı süre zarfında demirin tonu 300 USD’den 1.500 USD’ye (Tuduk, 2008), aynı zaman içinde bakırın tonu 25 USD’den 150 USD’ye yükseltilmiştir. Aynı şekilde, Amerika’da gayrimenkul değerleri de, toplamda 8 trilyon USD’den 20 trilyon USD’ye (Tarhan, 2008) yükseltilmiştir.

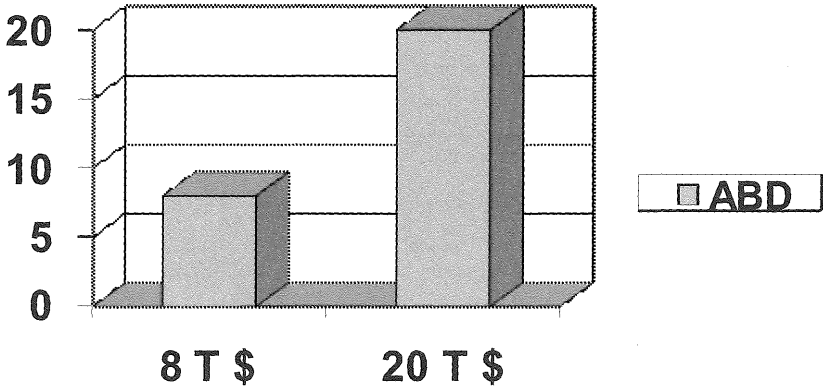
Oysa, bu fiyatlar, dünya ülkeleri ortalama enflasyon düzeyinde artmış olsaydı, en fazla % 30 artabilirdi. Gelişmiş ülkelere bakılacak olursa, Avrupa ülkelerinde % 2 ile % 5, Amerika’da % 3 ile % 4, diğer gelişmiş ülkelerde de % 5 olarak seyreden enflasyon dikkate alındığında, 5–6 yıllık bir zaman zarfında artışın % 30 olması gerekirdi. Bu veriler ışığında, petrol, bakır, demir ya da gayrimenkul fiyatlarındaki artışın normal bir artış olmadığını kabul etmek gerekmektedir. Ancak bu anormal artışların o günlerde bir sorun teşkil etmediği çok dikkat çekicidir.

Şekil 1.1 : Petrol Fiyatları (ABD Doları, Varil)

Kaynak: İncekara, Ahmet, (2009), *Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi*, İstanbul.

Uluslararası piyasalarda emtia fiyatlarında meydana gelen hızlı yükselme yerini gerilemeye bırakmaktadır. Yukarıda şekilde görüldüğü gibi, 25 dolardan 150 dolara kadar çıkan ham petrol fiyatları 40 dolara kadar gerilemiş olup, 2010 yılı başında 70-80 dolar bandındadır. Benzer biçimde ABD gayrimenkul fiyatları da 8 trilyon dolardan 20 trilyon dolara çıkmıştır.

Şekil 1.2: ABD Toplam Gayrimenkul Değeri

Kaynak : Vefa Tarhan (2008), “Global Kriz ve Türkiye”, TİSK Sosyal Politika Toplantıları, İstanbul, 5 Kasım 2008.

Aynı şekilde, uluslararası kuru yük ticaret hacmini gösteren Baltık kuru yük endeksinin değeri de, 2002 yılından sonra çok süratli bir biçimde artmış olup, daha sonra krizin çıkmasıyla beraber düşmeye başlamıştır.

Şekil 1.3 de görüldüğü gibi, 1 Ocak 2002 yılında 916 olan ve bu seviyelerde seyreden Baltık kuru yük endeksi, bu tarihten itibaren süratli bir biçimde artmaya başlamış ve 2008 Haziran ayında 12.100 düzeyine çıkıp zirve yapmıştır. Altı – yedi yıl gibi kısa sürede yaklaşık 13 kat yani % 1.300 gibi böyle bir artışın olması normal olmayıp, reel olarak açıklanması mümkün değildir. Bu artış da spekülatif bir artışı göstermektedir.

2008 yılında küresel ekonomik krizin çıkmasıyla beraber, Baltık kuru yük endeksi 12.100 seviyesinden süratli bir şekilde düşmeye başlamış ve altı ay gibi kısa bir sürede, 1 Ocak 2009 tarihinde tekrar 916 olan eski seviyesine gerilemiştir. Daha sonraları ise çıkmaya başlamış ve 2.600 seviyelerine

oturmuştur. Bu 2.600 düzeyi, 12.100 olan zirve seviyesinin yaklaşık 1/4 oranında bulunmaktadır.

Şekil 1.3: Baltık Kuru Yük Endeksi (2002 Ocak–2010 Ocak)

Chart created with NeoTicker EOD © 1998-2007 TickQuest Inc.

Kaynak : <http://www.investmenttools.com>

Aşağıdaki şekil 1.4 de, 2010 yılı içinde küresel ekonomik krizin etkisinin azaldığı dönemde, Baltık Kuru Endeksinin seyrini görmekteyiz. Şekilde görüldüğü gibi, 2010 yılı içinde endeks 1.960 ile 3.920 arasında seyretmektedir. Ortalama olarak, 2.600 düzeyinde bulunmaktadır.

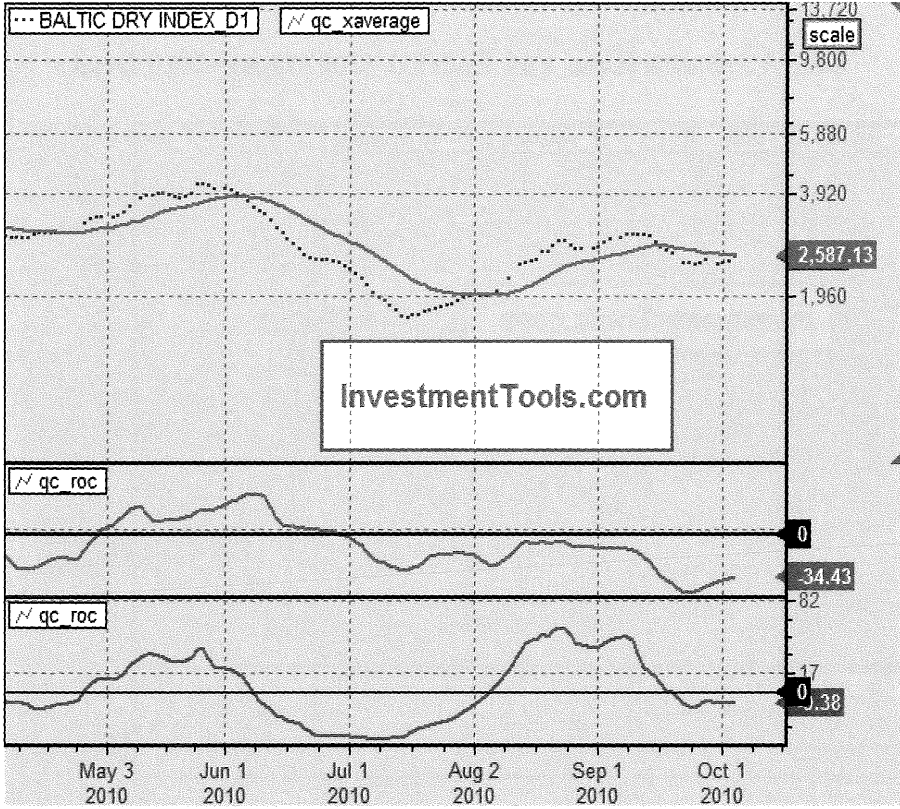
Şekil 1.4: Baltık Kuru Yük Endeksi (2010 Mayıs-Ekim)

Chart created with NeoTicker EOD © 1998-2007 TickQuest Inc.

Kaynak : <http://www.investmenttools.com>

1.1.4.5. Türev Enstrümanları Nedeniyle Reel Değer İle Piyasa Değeri Arasında Uçurum Oluşması

Sözü edilen bu anormal artış, gerçek para ile değil, kaydi para ile yani sanal para ile sağlanmıştır. Dolayısıyla, bu artışlar türev enstrümanlarıyla sağlanmış spekülative bir artıştan kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi türev enstrümanları, para hacmini aritmetik olarak değil, geometrik olarak arttıran finansal bir enstrümandır.

Türev Enstrümanları:

2 üzeri 3'ün $= 2 \times 2 \times 2 = 8$ ya da

2 üzeri 5'in $= 2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 = 32$ olması gibi misli ile artmaktadır.

Amerika'da yaygın olarak kullanılan türev enstrümanları nedeniyle, bu finansal kriz Amerika'da başlamış ve bütün dünyaya yayılmıştır. Çünkü, bu enstrümanlar (genellikle menkul ve şirket tahvilleri ve "mortgage"a dayanan kağıtlardır) bütün dünyada oluşturulan finansal havuzların içinde alınıp satılan enstrümanlardır. Bu türev enstrümanları, yatırım şirketleri, "hedge fonları", emeklilik fonları gibi uluslararası kuruluşların var olduğu finansal piyasalarda işlem görür hale gelmiştir.

Ancak, enstrümanın temelini oluşturan reel değerle, enstrümanın değeri arasında bir uçurum olduğu dikkatlerden kaçmıştır. Örneğin, 100.000 USD değerinde "mortgage" sistemiyle satın alınan bir ev ve bu evi temsil eden enstrüman (değerli kağıt) arasındaki ilişki gerçeklikten uzaklaşmış, 100.000 USD değerindeki bu evi temsil eden kağıt finansal sektör içerisinde ki al-sat işlemleri ile 300.000 USD değerine ulaşmıştır.

Diğer yandan, sözünü ettiğimiz işlemlerin gerçekleştirildiği piyasaları ve havuzları değerlendiren Fitch, Moodies, S&P gibi uluslararası kredi değerlendirme kuruluşları bulunmaktadır. Bu kredi derecelendirme kuruluşları, bu tahvillerin notunu AA, AAA gibi oldukça yüksek tutmuş, böylece tahvillerin değerinin yükselmesine neden olmuşlardır.

Ayrıca, AIG gibi sigorta kurumları da bu tahvilleri ve enstrümanları sigortalayarak, paranın geri dönüşünü de sigortalı hale getirmiştir. Diğer önemli bir konu da, denetim eksikliği olup, yeterli denetimin yapılmamış olmasıdır. Gerekli ve yeterli denetim yapılsaydı, bu spekülasyon hareketlere izin verilmeyebilirdi.

Dolayısıyla bugünkü kriz, reel değerinden uzaklaşmış enstrümanların, buna ortam hazırlayan kredi derecelendirme kuruluşlarının ve sigorta şirketlerinin var olduğu ve denetimin olmadığı böyle bir yapıda çıkmıştır.

1.1.4.6. 1933 Yılında The Glass–Steagall Yasası’nın Çıkarılması

ABD’de 1933 yılında çıkarılan The Glass–Steagall Yasası ile, bankaların borsada işlem yapması ve türev enstrümanı uygulamalarında bulunması yasaklanmıştır. Ancak, ilginçtir ki, bu yasa 1999 yılında yürürlükten kaldırılmış olup, bankaların borsada işlem yapması ve türev enstrümanı ihraç etmelerine müsaade edilmiştir (Yıldıray, 2009).

Bugünkü krizin başlangıcı Lehmann Brothers’ın 15 Eylül 2008’de iflasını açıklamasına dayandırılabilir. Lehmann Brothers’ın iflasını açıklaması, aşırı şişmiş, reel varlığa dayanmayan piyasada işlerin iyi gitmediğinin bir işareti olarak kabul edilmiştir. Lehmann Brothers’ın ardından, bir çok yatırım şirketi, sigorta şirketi, GM gibi bir sanayi devi de dahil olmak üzere üretici firmalar da zor durumda kalmışlardır. Örneğin, GM’in değeri kısa bir sürede 20 milyar USD seviyesinden sadece 1,8 milyar USD seviyesine inmiştir (Anadolu Ajansı, 11.11.2008).

Bu nedenle 2008 ekonomik krizi, sadece bir mortgage ya da tahvil krizi değil, genel anlamıyla bütün dünyayı etkileyen bir finans krizidir. Bu küresel ekonomik krizin altyapısını hazırlayan ve tetikleyen birinci unsur 1999 yılında The Glass–Steagall Yasasının kaldırılmasıdır. Örneğin, Kuveyt Dışişleri Bakanı’nın yakın bir geçmişte körfez ülkelerinin (Kuveyt, Dubai, Katar, vb.) 2, 5 trilyon USD kaybettiklerini açıklaması krizin boyutu ve yaygınlığı hakkında bir fikir verebilmektedir.

1.1.5. Krizde Kazananlar ve Kaybedenler (4 Grup)

Yanıtlanması gereken diğer bir soru da bu krizin kendiliğinden mi, yoksa kontrollü (bilinçli) bir şekilde mi ortaya çıktığıdır. İkinci bir soru ise, bu krizde kazananların ya da kaybedenlerin kimler olduğu sorusudur.

Burada üç ihtimal olduğu söylenebilir: Birincisi, eğer kriz kontrolsüz bir biçimde kendiliğinden ortaya çıkmışsa, küresel sermaye tümüyle (yani başta belirttiğimiz iki büyük sermaye grubunun her ikisi de) bu krizden olumsuz olarak etkilenmiş ve kaybetmiş olacaklardır.

İkincisi, eğer kriz kontrollü bir şekilde çıkartılmışsa, iki gruptan bir tanesi kazanmış, diğeri ise kaybetmiş olabilir. Üçüncüsü ise, eğer yine kriz kontrollü bir şekilde çıkartılmışsa, her iki grup da kazanmış olabilir.

Bu krizde kazananlar da 2 grup, kaybedenler de 2 grup altında toplanabilir. İlk kazanan grup, para basma imtiyazına sahip olanlardır. Çünkü finansal piyasasının çökmesi ile birlikte reel sektörün, sanayi ve hizmet sektörü ile diğer reel varlıkların değerleri düşmeye başlamıştır. Örneğin, 150 USD seviyesine ulaşan petrol, kısa bir sürede 40 USD seviyesine inmiş olup, 2010 yılı başlarında 75 USD civarındadır. Benzer şekilde 500.000 TL değeri olan bir evin değeri de 250.000 TL'ye gerilemiştir. Bu nedenle, para basma imtiyazına sahip olanlar bu avantajları nedeniyle bütün dünyanın varlık değerlerini, ucuz fiyatlarla elde edebilirler.

İkinci kazanan grup ise likidite sahibi olanlardır (piyasa tabiriyle bir kasa ve bir masası olan ve nakitte kalmış olan kişilerdir). Bütün varlık değerlerin fiyatları düştüğü için, daha önce 20 milyar USD değeri olan GM'i bugün 1 milyar USD'ye alabilmek mümkün hale gelebilmiştir.

Kaybedenler grubunun birincisi, fabrikası, şirketi ve holdingi olanlardır. Kayıpları şirketlerinin, fabrikalarının ya da holdinglerinin büyüklüğü ile doğru

orantılıdır. Diğer bir deyişle, büyük şirket sahipleri, daha küçük şirket sahiplerine göre daha fazla kaybetmişlerdir.

Örneğin, Forbes Dergisi tarafından yapılan dünyanın en zenginleri sıralamasında Değerli Bir Türk işadamı olan Hüsni Özyeğin'in ön plana çıkması kayda değer bir gelişmedir. Çünkü, krizden az önce sahibi olduğu Finansbank'ı 2,7 milyar USD'ye satmış olup, nakit durumdayken krize yakalanmıştır.

Kaybedenler grubunun ikincisi de, elinde tahvil bulunduranlardır. Çeşitli ülkelerin ya da şirketlerinin veya yatırım bankalarının tahvillerini ellerinde bulunduranlar, bu tahvillerin ödenip ödenmeyeceğinin belirsizliği nedeniyle şu anda kaybetmiş olarak görünmektedirler. Ayrıca, bir çok tahvilin değeri de krizle beraber süratli bir biçimde azalmaya başlamıştır.

1.1.6. Krizin Süresi Nedir? Kriz Bitti Mi?

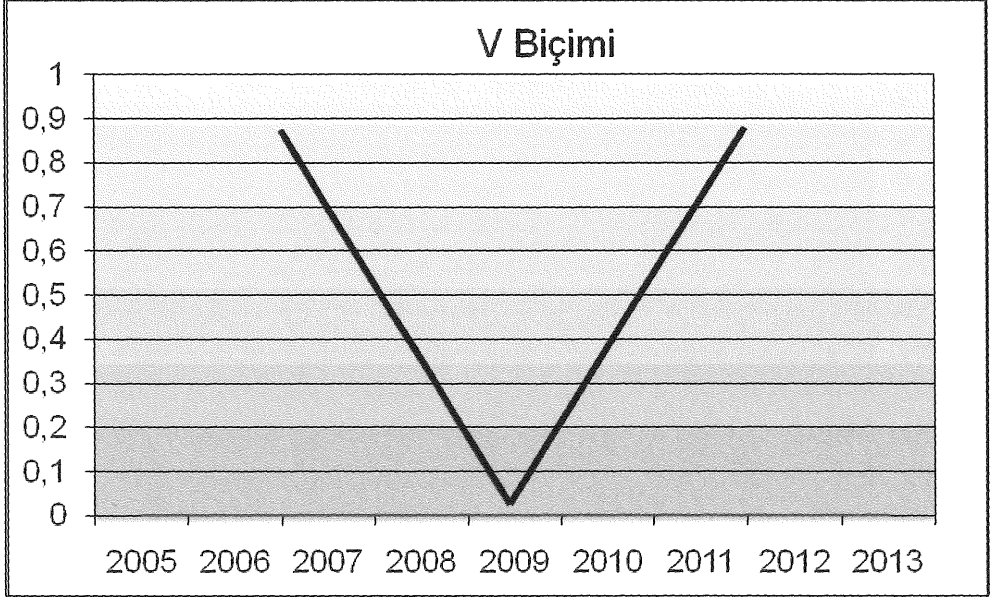
Krizin ne kadar süreceği, ne zaman dibe vuracağı ve ne zaman biteceği önemli sorulardan bazılarını oluşturmaktadır. Bu küresel kriz de, diğer önceki krizler gibi dibe vuracak ve bir gün sona erecektir. Kriz dibe vurduktan sonra ve sona ermeden önce 3 değişik şekilde gelişim seyri izleyebilir.

Birinci şekil “V”, ikinci şekil “U” veya “W” veya Merdiven şekli ve üçüncü şekil ise, “WWW” (internet) sembolüyle ifade edilebilir. Dolayısıyla 3 ihtimal söz konusudur.

1.1.6.1. Birinci İhtimal

Birinci ihtimal, aşağıda grafikte görüldüğü gibi, eğer küresel sermayenin iki aktörü de kazandıysa ve nakitte iseler, 2008 yılında başlayan küresel kriz 2009'da dibe vurur, 1-2 yıl sürer ve V şekli ile süratli bir şekilde geri döner. Genel olarak dünya ekonomisindeki 2007 yılındaki ekonomik değerleri, 2011 yılında yakalayabiliriz.

Şekil 1.5: V Biçimi

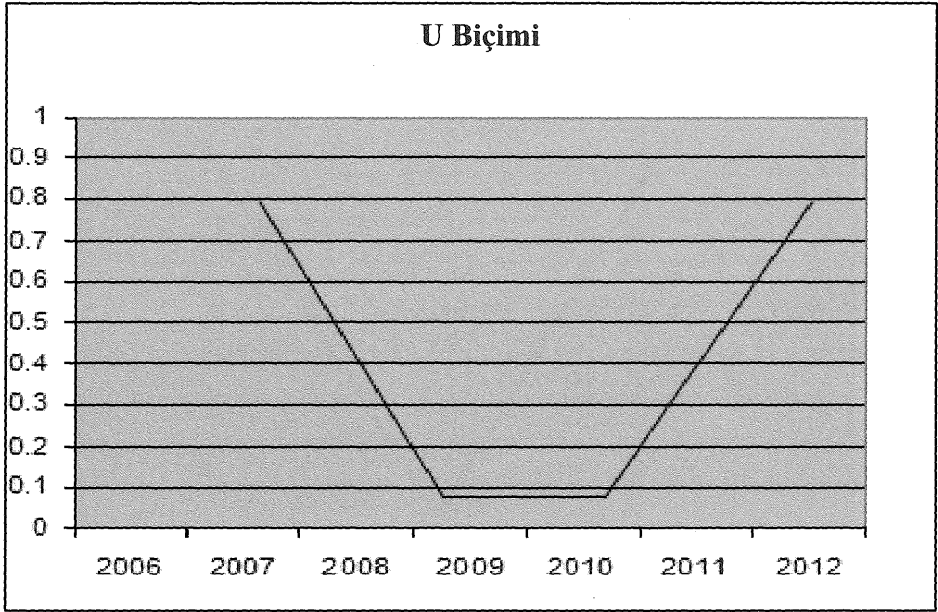

1.1.6.2. İkinci İhtimal

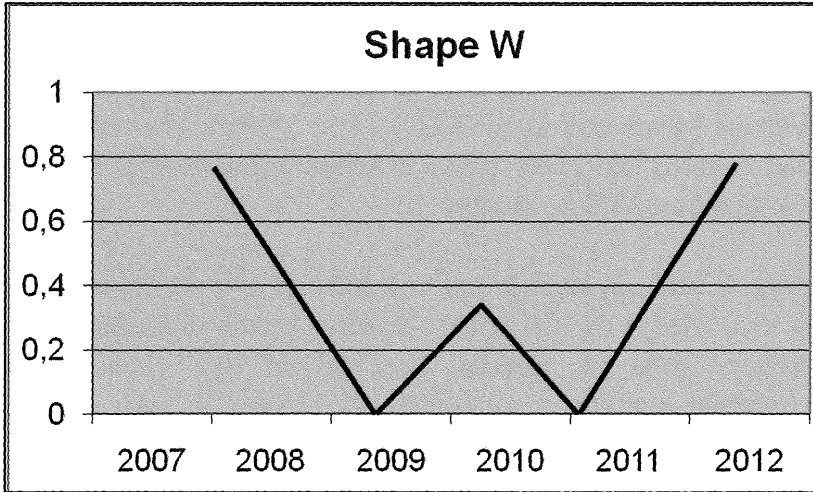
Aşağıda belirtilen ikinci ihtimalde, eğer küresel sermayenin iki aktörünün biri kazandı, diğeri kaybettiyse, krizin 3–4 yıl yani 2011 – 2012'lere kadar sürmesi beklenmektedir. Burada U ve W şekliyle Merdiven şekli arasında fark bulunmaktadır. Merdiven şeklinde Küresel kriz 2009 da dibe vurur, V şekli gibi çok süratli olmasa da yavaş yavaş ekonomi toparlanmaya başlayıp, 2007 ekonomik değerlere 2011 de ulaşılır.

U veya W şeklinde ise, Küresel kriz 2009 da dibe vurduktan sonra ya 1-2 yıl yatay seyir izler ya da 2010 – 2011 de ikinci bir dip yapar. Merdiven şekline göre, ekonomi daha geç toparlar. 2012 yılında 2007 ekonomik değerlere ulaşılır. Aşağıda grafiklerde görüldüğü gibi U veya W şekli veya merdiven şekliyle geri dönmesi beklenmektedir.

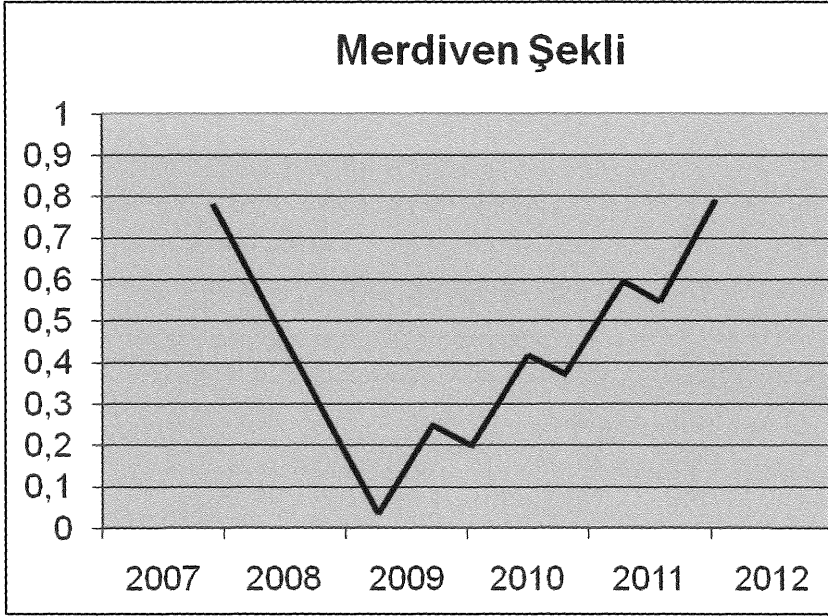
Şekil 1.6: U Biçimi

Şekil 1.7: W Biçimi

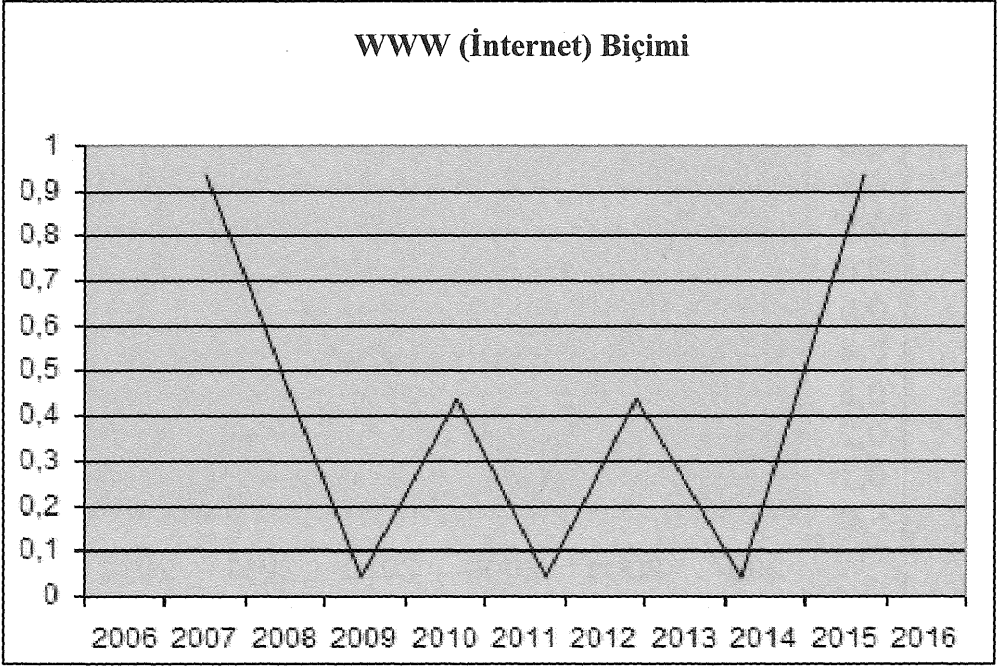
Şekil 1.8: Merdiven Biçimi

1.1.6.3. Üçüncü İhtimal

Üçüncü ihtimal ise, eğer küresel sermayenin iki aktörü de kaybettiye ve kağıtta iseler, küresel kriz 6–8 yıl sürer, 2009 – 2014 yılları arasında birden fazla dip yapar, internet şekli (WWW) seyrederek ve böylesi bir ortamın savaşlara zemin hazırlama ihtimali bulunmaktadır. 2007 dünya ekonomik değerlerine, 2015 – 2016 yıllarında ulaşabiliriz.

Şekil 1.9: WWW (İnternet) Bıçımı

1.2. Krizin Etkileri

1.2.1. Piyasada Güven Sorunu

Krizin birinci etkisi, öncelikle güven sorununun ortaya çıkmasıdır. Bu kriz ile birlikte bütün dünyada bir güven sorunu başlamıştır. Şu anda kimse kimseye güvenmemektedir. Örneğin, bankalar şirketlere güvenmedikleri için kredi vermemekte, benzer şekilde şahıslar ve şirketler de senet ve çeklere güvenmediği için birbirlerine mal vermemektedirler.

Benzer şekilde, insanların da birbirlerine güveni kalmamış, dünya ekonomisinde güven kaybolmuş bulunmaktadır. Ekonomide ve piyasada güven bunalımı olması, ticareti ve ekonomiyi olumsuz etkilemektedir.

1.2.2. Beklentilerin Olumsuz Olması

Krizin ikinci etkisi, beklentilerin olumsuz hale gelmesidir. Şahıslar ve şirketler, yarının daha kötü olacağına inanmakta ve fiyatların daha düşeceğini beklemektedirler. Bunun sonucunda toplumda bireyler mal almamayı ve tüketmemeyi tercih etmekte ve böylece mal ve hizmet talebi de olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu nedenle de fiyatlarda genel bir düşüş yaşanmaktadır. Dolayısıyla, krizin etkisiyle bugün bir deflasyon tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğumuzu söylemek yanlış olmayacaktır.

1.2.3. Dünya Ekonomisine Etkileri

Krizin üçüncü bir etkisi, farklı ülke ekonomilerinin farklı düzeylerde etkilenmesidir. Bu küresel ekonomik krizden, gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelere göre daha fazla etkilenmişlerdir. Örneğin, Gelişmiş ülke ekonomilerinden Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve Yunanistan krizden en fazla etkilenen ülkeler olarak ön plana çıkmaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerden Türkiye'nin ise nispeten daha az etkilendiğini söylemek doğru olacaktır. Dolayısıyla, Nijerya, Sudan, Gana gibi az gelişmiş ülkelerin en az etkilenen ülkeler olduğunu söylemek doğru olacaktır. Bunun nedeni, az gelişmiş ülkelerinin ekonomilerinin dünya ekonomisine entegrasyonlarının daha düşük düzeyde olmasıdır.

Krizin dördüncü bir etkisi de, ihracatı ithalatından fazla olan ülke ekonomilerinde olumsuzluklara yol açacak olmasıdır. İhracatı ithalatına göre daha fazla olan ülkeler dünya ticaretinin daralması nedeniyle bu süreçten daha fazla zarar görecektir. Örneğin; Çin, Japonya, Almanya gibi ülkeler bu krizden daha fazla etkilenecektir. Çünkü, özellikle Çin ve Japonya ekonomilerinin ihracata bağlı olması bu ülkeleri son derece olumsuz etkileyecektir.

Krizin bir diğer etkisi de, bugün dünyadaki milli gelir toplamı olan 60 trilyon USD'nın yaklaşık üçte iki seviyesine, yani 40 trilyon USD'ye gerilemesidir.

1.2.4. Türkiye'ye Etkileri

Bu kriz, ABD ve Avrupa kökenli finansal bir dünya krizi olduğu için, ülkemizdeki ekonomik krizin ortaya çıkmasından hükümetin sorumlu tutulmaması gerekmektedir. Ülkemizde, hükümetin sorumluluğu bundan sonra başlamaktadır. Yani hükümetler krizi iyi yönetme sorumluluğundadır. Dolayısıyla, krizin ortaya çıkmasından hükümet sorumlu tutulamayacak olup, krizin olumsuz sonuçlarından sorumlu tutulabilmektedir. Çünkü, olumsuz sonuçların ortaya çıkması hükümetin krizi iyi yönetemediği anlamına gelecektir.

Ancak, ülkemiz ekonomisinin bu küresel krizden etkilenme seviyesine baktığımızda, gelişmiş batı ülkelerine göre daha iyi durumda olduğumuzu görmekteyiz. Türkiye, bu krizden Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi gelişmiş ülkelere göre daha az etkilenmiştir. Ayrıca, ülkemiz ekonomisinin yine bu ülkelere göre daha çabuk toparlandığı görülmektedir.

Bu kriz, dünya genelinde bir finans krizidir. Dünyada finans sektörü çökünce, önce bankalar ve sonra da sanayi sektörü iflas etmeye başlamıştır. Oysa, bu durum Türkiye'de bu şekilde yaşanmamıştır. Türkiye'de daha ilginç bir durum söz konusudur. Çünkü, Türkiye'de hiçbir banka iflas etmediği gibi, bankaların hepsi gerek 2008 yılı için gerekse 2009 yılının ilk 6 aylık dönemi için kar açıklamıştır.

Dolayısıyla, Türkiye'de bir finans krizi olduğundan söz etmek doğru olmayacaktır. Ancak durum böyleyken, Türkiye'de sanayi ve reel sektör krizi yaşanmıştır. Yani, dünyadaki krizin aksine, Türkiye'de finans sektöründe kriz olmamasına rağmen, sanayi sektörü ve reel sektörde kriz yaşanmaktadır. Bunun

önemli bir nedeni, finans kesiminin ve özellikle yabancı kökenli bankaların reel sektöre kredi kullandırtmamasıdır.

Dolayısıyla, Sayın Başbakan'ın krizin Türkiye'yi teğet geçtiğini söylemesi finans kesimi açısından doğruyu yansıtırken, reel sektör açısından ise durum böyle değildir. Bu krizin reel ve sanayi sektörünü yüksek düzeyde olumsuz etkilediğini belirtmek gerekecektir. Finans sektörünün sanayi ve ticaret sektörlerine kredi vermemesi bu reel sektör krizinin ortaya çıkmasının önemli bir nedenini oluşturmakta ve Türkiye'deki sanayi krizini dünyadaki krizden farklı kılmaktadır.

Ancak, şunu unutmamak gerekir ki, sanayi sektöründe bir krizin yaşanıyor olması ve dolayısıyla insanların işsiz kalıyor olması nedeniyle, gelecekte finans sektörünün de olumsuz yönde etkilenmesi ihtimali varken, reel faizin yüksekliği bunu engellemiştir.

Talep elastikiyeti düşük olan ürünler, yani ekmek, pirinç gibi zorunlu ihtiyaç maddesi olan ürünler krizden fazla etkilenmemektedir. Ancak, krizden, mobilya, bilgisayar, otomotiv, inşaat sektörleri gibi talep elastikiyeti yüksek olan sektörler ve ürünler daha fazla etkilenmiştir.

Türkiye'deki yabancı banka sayısının fazla olması Türkiye'nin içinde yaşadığı ekonomik krizin ağır olmasının önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Ayrıca, ülkemizde 2001 yılında bankacılık sektöründe ciddi bir finans krizi yaşanmasından dolayı alınan tedbirler, bugün yaşadığımız krizin daha az etkili olmasını sağlamıştır.

Ancak, yabancı banka sayısının fazla olması normal koşullarda ülkemizin bu krizden daha az etkilenmesini sağlayacak iken, dünya krizinin etkilerinin Türkiye'ye daha fazla yansımaya neden olmuştur.

1.3. Çözüm Önerileri

Bu bölümde küresel krizi aşmak için önerilen çözümler; dünyanın yapması gerekenler, Türkiye'nin yapması gerekenler ve şirketlerin yapması gerekenler olarak başlıca üç grupta incelenecektir.

1.3.1. Dünyanın Yapması Gerekenler

Dünyanın yapması gerekenlerle ilgili olarak, bir dünya ekonomisi hikayesinde de bahsedildiği gibi, önce krizin gerçek bir para değil, kaydi, sanal para nedeniyle ortaya çıktığının kabul edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yapılması gerekenlerin başında, sanal paranın yani kaydi paranın ortadan kaldırılması, yani yasaklanması gelmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri, 1933 yılında aldığı önlemlerle bunu yapmış iken, 1999 yılında sanal paranın üretilmesi amacıyla yasaklayıcı yasal düzenlemeleri kaldırmıştır. Böylece, kriz kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle, sanal paranın, yani kaydi paranın oluşturulması ve buna bağlı olarak türev enstrümanları yasaklanmalıdır.

Diğer yandan, dünya ticaretinin Euro ya da USD ile yapılması da bir başka önemli sorunu oluşturmaktadır. Çünkü, dünya ticaretinin belirli bir döviz cinsine bağlanmış olması, o para birimini basan ülkeye bir ayrıcalık ve üstünlük sağlamaktadır. Örneğin, ABD kendi parasını istediği gibi basarak bütün dünyadan mal ya da hizmet satın alabilmektedir. Aynı şekilde, dünya ticaretinde mal ya da hizmet satın almak isteyenler bugünkü koşullarda USD talep etmektedirler. Bu nedenle bu sistemin doğru bir sistem olmadığını belirtmek gerekmektedir.

Bu sistemin işlemediği artık görülmüştür. Dolayısıyla ya Dünya Merkez Bankası kurulmalı ya da Birleşmiş Milletler bir para birimi ortaya koymalıdır. Diğer bir deyişle, uluslararası bir para birimi olmalı ve bu uluslararası para birimiyle dünya ticareti yapılmalıdır.

Bunun gerçekleştirilebilmesi için, ya dünya milli gelirine ya da uluslararası ticarete her bir ülkenin yaptığı katkı dikkate alınmalıdır. Örneğin, dünya ulusal geliri olan 60 trilyon USD'ye Amerika'nın katkısı 14 trilyon USD'dir. Türkiye'nin de 700 milyar USD'dir. Her ülke aynı katkıyı sağlamadığı için ortaya çıkarılacak para biriminin de ülkelerin yapmış oldukları katkıya göre belirlenmesi gerekmektedir.

Böylelikle, bütün dünya ülkelerinin katkısı ve kontrolü olan bir para birimi belirlenebilecek, basılacak ve kullanılacaktır. Bu konuda olumlu gelişmeler vardır. Örneğin, son yapılan G-20 zirvesinde Rusya böyle bir teklifte bulunmuştur. Aynı şekilde Çin'in de benzer talepleri vardır. Bu taleplere karşı itiraz öncelikle en büyük zararı göreceği için Amerika Birleşik Devletleri'nden gelmektedir.

1.3.2. Türkiye'nin Yapması Gerekenler

Türkiye'nin yapması gerekenler ise, şu şekilde özetlenebilir. Türkiye'nin, krizin olumsuz etkilerinin azaltılması için, acil önlem alması gerekmektedir. Bunun için de öncelikle, krizin dip noktasının oluşturulması sağlanmalıdır. Bu amaçla, işsizlik ve olumsuz beklentiler nedeniyle azalan talep ve tüketimi yeniden canlandıracak önlemlerin alınması gerekmektedir.

Çünkü tüketim ve talebin düşmesi, fabrikaların ürettiklerini satamamasına, stokların şişmesine, bu nedenle işçi çıkartmalarına sebep olmaktadır. İşsiz kalanların ise, tüketim ve talebin azalmasına neden olmasından dolayı, ekonomide olumsuz bir döngü içine girilmeye başlanmıştır. Bu döngünün kırılması gerekmektedir. Bütün Dünya ülkeleri ekonomileri küçülmekte, ekonomik grafikleri aşağıya inmektedir. Türkiye acil olarak tedbir almalı, ekonomi grafiğini V veya U veya merdiven şeklinde yukarıya çevirmelidir.

Türkiye bunu ilk yapan ülkelerden olmalıdır. Yapılması gerekenlerin 3 ayağı bulunmaktadır. Öncelikle, birinci husus, "Kriz Bitti Kampanyası" uygulanmalı, devamlı bir şekilde olumlu haberler yayılmalıdır. Böylece piyasada güven ortamı

ve beklentilerin pozitif olması sağlanmalıdır. Halihazırda beklentiler olumsuz olduğu için, parası olan da olmayan da tüketimden uzak durmaktadır.

İkinci husus ise, para arzının artırılmasıdır. Para arzı ise, ya dış kaynaklardan gelen para ile artırılmalı ya da Merkez Bankası'nın para basmasıyla sağlanmalıdır. Artan para arzıyla, reel sektöre destek verilmelidir. Reel sektörün ve özellikle KOBİ'lerin desteklenmesi üretim ve yatırımı artıracaktır. Ayrıca, para arzının artışı, talebi ve tüketimi de artıracaktır.

Üçüncü husus olarak ise, vergi ve harçların indirimi veya ertelenmesi sağlanmalıdır. Böylece, piyasadaki para çekilmemiş olacak, dolaylı olarak para arzı artmış olacaktır.

Burada çok önemli bir husus vardır, o da likidite tuzağıdır. Eğer, piyasada güven sağlanmazsa ve beklentiler olumlu olmazsa, artan para arzı likidite tuzağına neden olacaktır.

Dış kaynaklar nedeniyle para arzının artışı TL'nin değerlenmesine ve revalüasyona sebep olacaktır. Merkez Bankası'nın para basmasıyla para arzının artışı ise devalüasyona ve enflasyona neden olacaktır.

Bunu kırmak için de öncelikle yerli malların tüketilmesine ve üretilmesine öncelik verilmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle, ithalata dayalı ürünler değil yerli mallara ve sanayiye önem verilmesi gerekmektedir.

Türkiye, yukarıda saydıklarımızın birçoğunu başarıyla yapmıştır. Kriz bitti kampanyası uygulamış, gerekli önlemleri almış, vergi indirimi ve ertelemesi sağlayarak para arzını artırmış ve ülkemizin krizden olumsuz etkilenmesini azaltmış ve ekonomi grafiğini merdiven şeklinde yukarıya çıkarmıştır.

1.3.3. Şirketlerin Yapması Gerekenler

Şirketler, küresel krize çözüm olarak aşağıda sıralanan tedbirleri uygulayabilirler:

1. Krizin dip yapacağı noktayı tahmin ederek, buna göre bütçelerini revize etmeleri gerekmektedir.
2. Küresel kriz döneminde, bütçelerini yıllık değil, altı aylık yapmaları daha uygun olacaktır.
3. Kredi borçlarını azaltmaları, öz sermayeye ağırlık vermeleri gerekmektedir. Bunun anlamı, şirketlerin küçülmeleridir.
4. Talep elastikiyeti daha düşük olan ürünlerin üretimine ve satışına ağırlık vermeleri ve yönelmeleri gerekmektedir.
5. Cirolar ve gelirler düşeceğinden dolayı, giderlerin de süratle azaltılması uygun olacaktır.
6. Yeni pazarlara ve müşterilere açılım yapmaları gerekecektir.
7. Tüketicilerin, talep ve tüketimini artırmak için sürekli olarak kampanyalar yapılmalıdır.
8. İşyeri ve işgücü verimliliğini artırmaları gerekmektedir.
9. Fonksiyonel esneklik artırılmalıdır.